

Afb. 6.2 Sierschotelkje.

rekenen tot het zogenaamde fijn-tin en moet worden gezien als een imitatie van een zilveren object. In de kunsthistorische literatuur wordt aan dergelijke objecten vaak een Duitse herkomst toegedicht.⁶⁹ Hierbij lijkt vooral Neurenberg een belangrijk productiecentrum te zijn geweest. Dat dit soort voorwerpen ook in de Republiek zijn vervaardigd, is echter niet uit sluiten.

Snorreboten/zoemschijven

Een ander stuk speelgoed dat in relatief grote getale is aangetroffen is het zogenaamde 'snorrebot'. De naam doet vermoeden dat ze oorspronkelijk van been vervaardigd waren en er bestaan inderdaad in been uitgevoerde snorreboten. Dit zijn in tegenstelling tot de ronde metalen 'snorreboten' echter lang-

werpige voorwerpen.⁷⁰ De naam verwijst naar de functie van de objecten: het was de bedoeling om ze aan een touwtje rond te draaien zodat ze een zoemend geluid maakten (begonnen te snorren).

De metalen snorreboten (ook wel zoemschijven genoemd) zijn ronde loden schijfjes met een kartelrand en enkele gaatjes in het midden. Door de gaatjes stak een touw waarvan de uiteinden aan elkaar waren geknoopt. Het touw werd 'opgewonden' door het schijfje rond te draaien; vervolgens trok men het touw uiteen, zodat het schijfje snel ronddraaide en ging snorren. Door de snelheid draaide het touw weer in elkaar en zo kon men dit een aantal malen herhalen. Een experiment met snorreboten uit de vesting Bourtange heeft laten zien dat er twee handvatten aan het touw moeten hebben gezeten, omdat het anders voor de vingers van de speler een zeer gevaarlijk spelletje zou worden.⁷¹

Van de opgraving in Enkhuizen zijn vijf snorreboten afkomstig, in grootte variërend van ca. 2,5 tot bijna 6 cm doorsnee (afb. 6.3). De meeste schijfjes hebben twee gaten, één schijfje bezit er vier. Dit is de grootste van het stel en deze had mogelijk vanwege zijn grootte (en derhalve zijn gewicht) extra houvast nodig. Bij één snorrebot zijn de gaatjes langwerpige; dit zal door slijtage zijn veroorzaakt.

Voorwerpen met een onbekende functie

Vier voorwerpen, die nog het meest lijken op miniatuur hoeden, zijn wellicht ook gebruikt als speelgoed. Op welke manier ermee gespeeld kon worden is echter niet duidelijk (afb. 6.1, midden en onder).⁷² Speelgoeddeskundige Willemsen komt deze voorwerpen met enige regelmaat tegen, maar zij gaat ervan uit het geen speelgoed betreft.⁷³ Eén hoed heeft boven in de bol een gaatje en een andere hoed heeft behalve een gaatje in de top ook nog vijf gaten in de rand op een regelmatige afstand. Dit doet vermoeden dat het onderdelen van grotere objecten betreft.

Afb. 6.3 'Snorreboten' of zoemschijven.

Lakenloodjes

Lakenloodjes zijn loden merkjes die tijdens en na de verschillende bewerkingen van textiel tijdens het productieproces, als keurmerken aan de stof werden aangebracht. Er zijn verschillende soorten merken die telkens betrekking hebben op andere zaken. Zo verwijzen sommige van deze loden naar de kwaliteit van het laken, de soorten van bewerking die het heeft ondergaan of de afmetingen ervan. Daarnaast kon men aan de hand van de loden de plaats van herkomst van het laken herleiden.

Lakenloden bestaan uit twee ronde plaatjes die aan elkaar verbonden zijn door een korte strip. De

69 Zie bijvoorbeeld: Vreeken 1994, 261-264.

70 Van Vilsteren 1987, 52.

71 Hasselt e.a. 1993, 452.

72 Vnr. 86.2, Vnr. 90.1, Vnr. 131.3 en Vnr. 161.3.

73 Mondelinge mededeling A. Willemsen.

Tabel 6.2 Overzicht lakenloodjes (vz = voorzijde, kz = keerzijde).

PUTNR	SPOORNR	VONDSTNR	VOLGNR	AANTAL	OPMERKING	MERK
2	36	24	1	1	vz & kz aanwezig	
2	36	24	2	1	vz & kz aanwezig	I op kz
2	36	24	3	1	vz & kz aanwezig	huismerk op vz
2	36	24	4	1	vz & kz aanwezig	
2	36	24	5	1	vz aanwezig	
2	40	38	1	1	vz aanwezig	N in paretrand op vz
2	42	39	1	1	kz aanwezig	
2	36	50	2	1	vz & kz aanwezig	
2		59	1	1	kz aanwezig	huismerk op kz
2		59	2	1	vz aanwezig	
2	999	60	1	1	vz aanwezig	
2	86	61	1	1	vz & kz aanwezig	huismerk op kz
4	1	62	1	1	vz & kz aanwezig	P op vz
3	17	65	1	1	vz & kz aanwezig	franse lelies (?) op vz
2	157	67	3	1	vz & kz aanwezig	wapen van Oudewater op kz
2	157	67	4	1	vz & kz aanwezig	Huismerk op vz
2	0	68	5	1	kz aanwezig; 2 gaten	
2	0	68	6	1	vz & kz aanwezig	? op kz; huismerk en letters op vz
2	0	68	7	1	vz & kz aanwezig	
2	0	68	8	1	vz & kz aanwezig	huismerk op vz; huismerk op kz
2	0	68	9	1	vz aanwezig	
2	0	90	4	1	vz & kz aanwezig	? op kz
5	14	99	2	1	vz & kz aanwezig	wapen op kz?
8	25	154	1	1	vz & kz aanwezig	letter op kz?
8	31	155	1	1	vz & kz aanwezig	huismerk op kz
8	41	158	1	1	vz & kz aanwezig	grote B op vz; ? op kz
8	25	159	1	1	vz & kz aanwezig	R op wapen op vz
8	48	164	9	1	vz & kz aanwezig	? op vz en ? op kz
9	2	166	1	1	vz & kz aanwezig	wapen van Amsterdam op vz
9	2	166	2	1	vz & kz aanwezig	huismerk op vz en huismerk op kz
9	2	166	3	1	vz & kz aanwezig	
9	2	166	4	1	kz aanwezig	
9	2	166	5	1	kz aanwezig	? op kz
0	0	169	7	1	vz & kz aanwezig?	? op ?
0	0	169	8	1	vz & kz aanwezig	M op vz; ? op kz
0	0	169	9	1	vz aanwezig?	
8	50	170	1	1	vz & kz aanwezig	Gebogen dier op vz; dubbele klimmende leeuw onder G op kz

Afb. 6.4 Lakenloden.

bevestiging aan het laken gaat als volgt te werk. Eén van de twee plaatjes heeft een gat in het midden, terwijl het andere plaatje een uitstekende angel heeft. Bij het bevestigen aan de stof wordt de verbindingsstrip dubbelgevouwen en worden de meestal nog ongemerkte plaatjes aan weerszijden van het laken op elkaar geplaatst. De angel wordt vervolgens door de stof gedrukt en dan door het gat van het tweede plaatje geduwd. Het kegelvormige lood van de angel wordt dichtgeslagen of -geknepen waardoor het lood zo gesloten wordt dat het niet meer te openen is. Door tijdens het dichtslaan of -knijpen gebruik te maken van een 'aambeeld en een beitel' of een tang met daarop de betreffende merktekens, wordt het gladde lood omgevormd tot merklood. Soms worden daarna nog merktekens in het loodje gekrast.

Bij de opgraving zijn 37 lakenloden aangetroffen, een relatief groot aantal. Veel van deze loden bezitten op één of op beide zijden een merkteken. Tabel 6.2 geeft een overzicht van de verschillende loodjes en hun merktekens. De loodjes met duidelijke merktekens zijn in dit rapport afgebeeld.

De meeste loden zijn vrij klein en kunnen worden beschouwd als deelbewerkingsloden, loden die aangeven welke bewerking, zoals verven, heeft plaatsgehad. Om wat voor soort bewerking het gaat is in de meeste gevallen niet meer te achterhalen.

In een aantal loden is een huismerk gestempeld (afb. 6.4, rechtsonder). Dit zijn eenvoudige tekens, vaak gebaseerd op de initialen van bijvoorbeeld de wever of de verver, die aangeven in welke werkplaats een bepaalde bewerking heeft plaatsgehad. Er zijn voor de in Enkhuizen gevonden huismerken in de literatuur geen parallellen gevonden. Daarnaast zijn er loden, waarop een letter is aangebracht. Mogelijk zijn dit eveneens huismerken.

Twee loden hebben op één zijde een cijfer.⁷⁴ Op vnr. 164.9 staat 40; op vnr. 155.1 staat een 4, maar omdat de rechterzijde van deze stempel te slecht is om te kunnen lezen, is het zeer wel mogelijk, dat ook hier 40 heeft gestaan. De cijfers zijn in het lood geslagen, als een klopp. Misschien betreft dit een toevoeging van de keurmeester, nadat hij bijvoorbeeld de lengte van de stof had gecontroleerd. In Bourtange is ook een lakenlood gevonden waar het cijfer 40 is ingeslagen.⁷⁵ In Amsterdam is een aantal loden gevonden, afkomstig uit Amersfoort, met daarop het cijfer 20, voor 20 el.⁷⁶ Volgens Baart is dat een half laken, wat betekent dat het ingeslagen cijfer 40 moet wijzen op een heel laken.

Geen van de merken op de gevonden loodjes zijn hetzelfde, behalve mogelijk de merken op één zijde van vnr. 68.8 en vnr.158.1. Hierop staat een aantal malen een zeer klein stempeltje, dat bestaat uit een vierkant, waarbinnen een zandloperfiguur met een stip in het midden.

Eén lood heeft drie stempels op de voorzijde (afb. 6.4, linksonder).⁷⁷ Eén stempel lijkt een huismerk te zijn, de tweede is waarschijnlijk een (dubbelkoppige) adelaar en de derde, die helaas gedeeltelijk door de tweede is bedekt, bestaat uit twee woorden: 'LIDE' en 'ERV'. Het tweede

74 Vnr. 155.1 en Vnr. 164..9.

75 Krook 1992, 491.

76 Baart 1981, 73.

77 Vnr.68.6.

woord heeft ongetwijfeld iets met verven te maken en waarschijnlijk geeft dit stempel de kleur of de kwaliteit van de verf aan.

Wanneer de stadskeurmeesters de stof goedkeurden, bevestigden ook zij er een lood aan. Hierop was vaak het stadswapen gestempeld. Onder de loden van Enkhuizen zijn enkele van dergelijke merktekens gevonden: vnr. 159.1 heeft een stempel met het wapen van Leiden (afb. 6.5). en op vnr. 166.1 staat het wapen van Amsterdam (afb. 6.4 linksboven).

Op een derde lood staat een poortgebouw met een staande dierenfiguur naar links erbovenop (afb. 6.4, onder, tweede van links).⁷⁸ Om de poort heen staat een omschrift, waar in ieder geval de letters 'OVD' of 'OUD' te lezen zijn. Oudewater, een kleine plaats die destijds bij Holland hoorde, heeft als stadswapen een toren met daarbovenop een klimmende leeuw naar links.⁷⁹ Nu was Oudewater in de 16^e en 17^e eeuw een grote producent van touw. Het leverde een halfproduct, grofgaren, dat elders op grotere touwbanen werd verwerkt tot kabels en trossen.⁸⁰

Vingerhoeden

Hoewel vingerhoeden in de loop van de tijd veranderden, is de basisvorm sinds de Late Middeleeuwen tot aan vandaag de dag hetzelfde gebleven. Tijdens de opgraving zijn zes vingerhoeden aangetroffen, alle gemaakt van een koperlegering. Ze hebben een regelmatig patroon van putjes dat, voor zover te zien is, met een radstempel is aangebracht. Tot in de 16e eeuw gebruikte men een radstempel voor het aanbrengen van de putjes, maar later begon men met een wielstempel te werken, een snellere productiemethode. De vingerhoeden hebben een brede manchet, met in minstens twee gevallen een versiering. Eén manchet is zeer breed en heeft een rij bloemen in cirkels als versiering.⁸¹ Een sterk gelijkende vingerhoed, daterend uit het begin van de 17e eeuw, is gevonden in Amsterdam.⁸²

Tussen de schacht en de ronde top zit soms een onderbreking in de putjes en twee maal één of enkele ribbels. Eventuele merken van de makers zijn door de slechte conserveringstoestand niet zichtbaar.

Munten⁸³

De verzameling munten bestaat voornamelijk uit 'huis-, tuin- en keukenduiten'. Onder de 32 gedetermineerde munten zijn 25 duiten.⁸⁴ Daarnaast zijn er vijf oorden, één halve duit en een dubbele stuiver.

Enkele oudere munten dateren nog uit het einde van de 16e eeuw. Eén ervan, geslagen tussen 1574 en 1579, komt uit afvallaag LG03.⁸⁵ De andere twee zijn ofwel bij de ontginning van het terrein in de grond terechtgekomen ofwel lang in gebruik gebleven, hetgeen overigens niet uitzonderlijk is.

Helaas zijn de meeste munten niet nader te dateren dan tussen 1600 en 1800. Dit is onder meer het geval bij veertien duiten. De meeste munten die nauwkeuriger te dateren zijn, zijn te plaatsen in het tweede kwart van 17e eeuw (twaalf stuks).

Eén duit is volgens het opschrift geslagen in Utrecht, maar in werkelijkheid afkomstig uit Reckheim.⁸⁶ Daar was in de 17e eeuw een munthuis gevestigd waar laagwaardige munten zijn geslagen. De munten werden gekopieerd naar voorbeelden uit de Nederlanden. Men deed dit vooral met duiten. De Reckheimse munten waren lichter dan de oorspronkelijke exemplaren en er werd ingespeeld op de slijtage. Op de munten komen teksten en afbeeldingen voor die opvallend dicht bij de voorbeelden komen. Op deze duit staat 'TRARECTUM' in plaats van 'TRAIECTVM'. Naarmate dit kopergeld sleet was het steeds lastiger te achterhalen waar de munten waren aangemunt. Overigens circuleerden er duizenden munten van Reckheim tussen het provinciale kopergeld, de munten zijn derhalve niet zeldzaam.

De jongste muntvondst betreft een oord uit de 18^e eeuw. Hij is afkomstig uit spoor 9 van werkput 2.

Flessendoppen en flessenhalzen

Er zijn verscheidene loden of lood-tinnen flessenhalzen en flessendoppen onder het materiaal. Ze zaten op zogenaamde kelderflessen, vierkante flessen waarin gedestilleerde dranken en wijn werden bewaard en vervoerd.

Bij de gevonden flessenhalzen is grofweg sprake van twee maten. De grotere maat heeft een grote kraag, die soms met enkele horizontale groeven is versierd. Deze halzen hebben een schenkopening van ongeveer 12 mm. Aan enkele halzen bevindt zich nog wat glas en in één geval is duidelijk te zien dat het een vierkante fles is. Eén van de flessendoppen past qua maat bij deze groep. Hij heeft ook horizontale groeven op de buitenkant en bovenop zitten twee nokjes.

De kleine variant flessenhals heeft nauwelijks een kraag. De schenkopening is kleiner dan 10 mm. Hierbij horen twee doppen, waarvan er één versierd is met horizontale groeven. Opvallend genoeg is deze dop aan de binnenkant niet van schroefdraad voorzien.

Afb. 6.5 Detail lakenlood met het wapen van Leiden.

78 Vnr. 67.4.
79 Bron stadswapen: www.ngw.nl.
80 Bron: www.touwmuseum.nl.
81 Vnr. 64.3.
82 Langedijk & Boon 1999, 71, cat.nr.136.
83 De determinaties en achtergrondinformatie over de munten zijn afkomstig van J. Pelsdonk van het Gelden Bankmuseum.
84 In totaal zijn er 60 munten gevonden; op basis van hun toestand en de context waarin ze zijn gevonden, is een selectie ter determinatie aangeboden.
85 Put 8, spoor 1, Vnr. 131.1.
86 Vnr. 128.3, datering 1625-1660.